

KWARTALNIK HISTORII KULTURY MATERIALNEJ 73 (4), 2025
PL ISSN 0023-5881; e-ISSN: 2719-6496
<https://journals.iaepan.pl/khkm>
the CC BY 4.0 license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)
DOI: 10.23858/KHKM73.2025.4.012

Księga testamentów miasta Bnina. Zapiski z lat 1574–1688 (1729), oprac. Norbert Delestowicz, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 2023, ss. 184, ryc. barwne i cz. białe

Rosnące w ostatnich dziesięcioleciach zainteresowanie dziejami małych, nie przekraczających liczby ok. 2000 mieszkańców, miast dawnej Rzeczypospolitej szczęśliwie nie wygasa. Obok monografii poszczególnych ośrodków i regionów¹, pojawiają się kolejne publikacje źródeł. Przełom wieków XX/XXI przyniósł m.in. pełną edycję archiwaliów małopolskiego Wojnicza. W bieżącym stuleciu ukazały się źródła wielkopolskie: księga radziecka Pleszewa z przełomu wieków XV/XVI (2014) i księga wójtowska Jarocina z przełomu XVI/XVII stulecia (2021). Znacznie szerszym przedsięwzięciem środowiska historyków poznańskich jest inicjatywa wydania w serii Wielkopolskie Księgi Miejskie Edycje Źródłowe akt Bnina, Kobylina, Koźmina, Zbąszynia i Żerkowa z okresu od końca XVI do początku XX w. Księgi tych miasteczek są przechowywane w Archiwum Państwowym w Poznaniu, Bibliotece Kórnickiej PAN oraz Bibliotece PTPN. Omawiane wydawnictwo jest pierwszym efektem prac zespołu kierowanego przez Roberta T. Tomczaka z UAM. Trud przygotowania tomu pierwszego podjął Norbert Delestowicz dyrektor Biblioteki PTPN, ceniony mediewista średniego pokolenia, doświadczony edytor źródeł.

Omawiany tom otwiera „Przedmowa” Roberta T. Tomczaka (s. 7–9). Po niej następuje obszernie „Wprowadzenie” wydawcy (s. 11–41) erudycyjne, mocno osadzone w źródłach i literaturze. Sama bibliografia obejmuje ponad 60 opracowań, głównie nowszych pozycji. „Wprowadzenie” zawiera zarys historii Bnina, ze szczególnym uwzględnieniem doby nowożytnej (s. 11–20). W czasach, w których powstawała tytułowa księga, liczące ok. 500 mieszkańców, prywatne miasteczko należało do najwybitniejszych szlacheckich rodów Wielkopolski: Opałińskich, Grudzińskich, Działyńskich. W końcu XVI w. było ośrodkiem rolniczo-usługowym, zapewniającym lokalnej społeczności usługi rzemieślnicze: kowalskie, garncarskie, szewskie, krawieckie, kuśnierskie. Nie brakowało tu również podstawowych rzemiosł spożywczych (piekarzy, rzeźników). Szynkarki oferowały piwo. Mieszkańcy byli zróżnicowani narodowościowo i językowo. Obok Polaków — katolików, żyła niewielka grupa Żydów oraz Niemców — ewangelików. Autor nie podaje (s. 19–20), czy ci ostatni byli luteranami czy kalwinistami.

Dalej (s. 20–30) N. Delestowicz charakteryzuje stanowiący podstawę edycji, przechowywany w AP Poznań rękopis księgi sądu i urzędu wójtowsko-lawniczego w Bninie z lat 1574–1688 (1729). Na 152 zapisanych stronach jest 81 zapissek. Obok 71 dotyczących spraw testamentowych (w tym 20 mieszczanek) znalazły się: kwit, dwie umowy na wyderkał, kontrakt dzierżawny roli, trzy zeznania (sprawy zabójstwa i podpalenia).

Sporo miejsca (s. 30–37) zajmują uwagi wydawcy na temat specyfiki testamentu jako źródła. Odwołując się do wcale już licznych polskich edycji źródłowych oraz opracowań, w których analizowano testamenty z innych miast Polski, akty ostatniej woli z Bnina uznaje N. Delestowicz za typowe dla współczesnych im mieszczkańskich zapisów zarówno pod względem zakresu poruszanych spraw, stosowanego formularza jak i liczebności. Obszerny katalog informacji zawartych w testamentach sprawia, że wypada się zgodzić z konkluzją wydawcy, że stanowią one cenny materiał „nie tylko do badań nad życiem codziennym, gospodarczym oraz

¹ Por np. Miodunka P. 2021.

rodzinnym [...] ale także nad mentalnością ówczesnego człowieka” (s. 32). Formułowane na ich podstawie wnioski mogą być przydatne zarówno w badaniach lokalnych lub regionalnych, jak też w skali makro. Wprowadzenie zamyka prezentacja „Zasad edycji” (s. 38–41). Ich podstawą była Instrukcja Kazimierza Lepszego z 1953 r.

Pod tytułem „Zapiski” (s. 43–134) znajdujemy teksty źródłowe, z reguły w języku polskim, rzadko z fragmentami łacińskimi. Już pierwszy rzut oka na ich treść utwierdza w przekonaniu o rolniczym charakterze bnińskiej społeczności, z istotnym jednak udziałem innych profesji i źródeł utrzymania (dodatkowych? głównych?). W grupie testatorów, należących z reguły do majątkowej elity miasteczka, wśród posiadaczy domostw, gruntów rolnych, ogrodów, folwarków, zwierząt hodowlanych znaleźli się również rzemieślnicy (kował, kuśnierz, bednarz, mielczarz) oraz właściciele browarów i gorzelni, wreszcie kucharz i organista. Korzystanie z publikacji ułatwiają „Słowniczek trudniejszych wyrazów” (s. 139–142, to dla nieprofesjonalistów) oraz indeksy: osób i nazw geograficznych (s. 143–170) oraz rzeczowy (s. 171–179), wreszcie „Konkordancja chronologiczna zapisek” (s. 181–182). Najwięcej, bo osiem pochodzi z roku 1656 (rok zarazy); po cztery wpisy pochodzą z lat 1594, 1618. Tom zamyka streszczenie angielskie (s. 183–184).

Podsumowując, otrzymaliśmy wydawnictwo cenne, ważne dla poznania przeszłości miasta oraz regionu. Stanowi ono również cenne źródło do analiz porównawczych w skali całej Rzeczypospolitej i krajów sąsiednich.

prof. dr hab. Andrzej Klonder
Instytut Archeologii i Etnologii
Polska Akademia Nauk
andrzej.klonder@gmail.com

© <https://orcid.org/0000-0002-7542-0929>

BIBLIOGRAFIA

Miodunka Piotr. 2021. *Spoleczność małych miast południowej Małopolski do końca XVI do końca XVIII wieku*, Kraków.